

Bakgrunnsmateriale til *Et dukkehjem* av Henrik Ibsen
Trøndelag Teater, Hovedscenen
Premiere 21. januar 2011

Om Henrik Ibsens *Et dukkehjem*

Henrik Ibsen (1828-1906) er Norges desidert mest kjente og mest spilte dramatiker gjennom tidene. Verkene hans er gjennomsyret av en psykologisk nerve og et politisk engasjement som gjør at de relativt lett lar seg adaptere til dagens samfunn.

Ibsens utgangspunkt for *Et dukkehjem* var å utforske hvordan samvittighet hos kvinner og menn skiller seg fra hverandre. Det at kvinner og menn reagerer forskjellig på impulser utenfra var ikke noe nytt selv på Ibsens tid, men det var heller ikke dette som var poenget med stykket. Ibsen ville vise at det er de maskuline ”lovene” som dominerer i samfunnet og overkjører kvinners rett til å resonnere og utvikle sin egen vilje. Dette skaper en farlig ubalanse i selve samfunnsstrukturen, mente Ibsen.

Da Ibsen begynte arbeidet med *Et dukkehjem* i 1878 hadde avisene nylig avsluttet en trist sak om en kvinne ved navn Laura Kieler. Laura Kieler var gift med en mann som het Victor Kieler. I 1876 fikk han tuberkulose. Legene sa at hans eneste håp var et lengre opphold i varme strøk. For å finansiere oppholdet tok Laura Kieler opp et lån uten at mannen hennes visste om det. Etter hvert fikk hun vanskeligheter med å betale lånet tilbake, og på et tidspunkt ble hun nødt til å forfalske en underskrift, for å holde kreditorene unna. Da forfalskningen kom for en dag forlangte mannen til Laura Kieler skilsmisse, og hun ble nektet samvær med barna. Før denne hendelsen var Ibsen omgangsvenn med ekteparet. Det er all grunn til å tro at Nora-skikkelsen er basert på Laura Kielers skjebne.

Da *Et dukkehjem* hadde urpremiere i København i 1879 førte det til heftige diskusjoner på alle hold. Stykket har likevel blitt stående som Ibsens aller første internasjonale suksess, og blir betraktet som hans store gjennombrudd som dramatiker.

Når *Et dukkehjem* fortsatt er et populært stykke, så er det fordi det er så rikt på tolkningsmuligheter, og berører flere sider av det å være menneske på en sånn måte at teaterkunstnere i over hundre år har tenkt at ”dette angår mennesker i min tid.” Det finnes ingen fasit-analyse av *Et dukkehjem*, og ulike regissører leser stykket på ulike måter.

Handlingsreferat

Et dukkehjem handler om Nora Helmer og hennes kamp for å bli et helt og selvstendig menneske.

Handlingen i stykket foregår i Nora og Torvald Helmers hjem i løpet av noen få romjulsdager. Fra nyttår av skal et nytt liv begynne for de to; Torvald har nylig blitt ansatt som direktør i Aksjebanken, hvilket betyr at familien Helmer er i ferd med å tilegne seg en helt annen borgerlig status enn de har vært vant til fra før.

På julaften får Nora besøk av en gammel barndomsvenninne, Kristine Linde. Nora betror seg til Kristine, og vi får vite at Nora slett ikke er så hjelpeløs som hun gir seg ut for; hun har egenhendig tatt opp et stort lån som hun aldri har fortalt Torvald om, for å redde ham fra en dødelig sykdom som han ikke en gang vet at han har hatt. Når Torvald så ble frisk igjen, har Nora spinket og spart alt hun har kunnet komme over, for at han skal forbli lykkelig uvitende om gjelden. Nå er det bare ett avdrag igjen før Nora er gjeldfri. Først da vil hun fortelle Torvald hva hun har gjort for ham, og hun regner med at det vil forandre hans syn på henne for alltid: at han vil slutte å betrakte henne som en ”dukke, og begynne å respektere og elske henne for den hun *er*.

Kristine forteller Nora at hun trenger å få seg en jobb i byen, og hun håper at Nora og Torvald kan hjelpe henne. Nora vil gjerne hjelpe til, og overtaler Torvald til å gi Kristine jobb i banken. Det Nora ikke vet, er at for å kunne gi Kristine jobb, må Torvald sparke en annen av sine ansatte, nemlig Nils Krogstad – den samme personen som Nora lånte penger av for å finansiere utenlandsoppholdet. Når Krogstad får vite at jobben hans står i fare blir han livredd, og truer med å avsløre Noras hemmelighet for Torvald. I begynnelsen lar ikke Nora seg skremme, men snart viser det seg at Krogstad har et pressmiddel som det er umulig for henne å ignorere. Han har avslørt at Nora forfalsket en underskrift for å skaffe seg lånet. Dette er en alvorlig kriminell handling som kan forandre hele Noras liv dersom det blir kjent.

Nora forsøker desperat å få Torvald til å beholde Krogstad i banken. Torvald, som ikke vet noe om det som har hendt, nekter selvfølgelig å ombestemme seg. En sen natt i romjulen etter at Nora og Torvald kommer hjem fra kostymefest hos naboen, finner Torvald et brev fra Krogstad, der han forteller hva Nora har gjort. Torvald reagerer med forferdelse, sinne og frustrasjon, og han fordømmer Noras handlinger. Men når han får vite at Krogstad ikke kommer til å anmelde Nora likevel, så snur han på hælen og later som om ingenting hadde hendt.

Torvalds reaksjon gjør at Nora forstår at han ikke er den mannen hun trodde han var, og at hun er nødt til å forlate ham for å bli et selvstendig menneske. Den avsluttende hendelsen i stykket er at Nora går.

Tema og konflikt

I vår forestilling møter vi mennesker som med viten og vilje blir dukker for å oppnå, karriere, suksess, velferd og komfort. De tar bevisst på seg maskeradekostymer og bygger sine dukkehjem der ekte liv byttes mot falskhet som ikke samsvarer med deres natur. De konstruerer ”liksom sannhet”.

En dukke er en kunstig kopi av et menneske. Gjennom å bli til dukker dreper man sin levende natur - av og til uten å legge merke til det selv. Torvald, som en gang var et lyst og rent menneske som elsket sin Nora, har blitt forgiftet av karrieredrømmer. Nå fremstår han som en redd egoist, men Nora ser ikke hvordan han har forandret seg.

Dukkelykke er veien til ulykke. Dukk kjærlighet dreper den ekte kjærligheten. Dukkehjem og dukkefamilie ødelegger den ekte familien. Familien Helmer er en vanlig, norsk familie – rolig og trygg. Men de tenker mest på fasaden, og de bruker hverandre for å bygge en falsk verden. Det er ingenting som tvinger dem. Norge i dag er full av informasjon om hvordan vi bør se ut. Vi skal være sexy og attraktive, og vi bruker enorme pengesummer på klær, skjønnhetsprodukter, botox-behandlinger, hus og bil. Vi blir bombardert med eksempler på hvordan vi bør se ut, og ”idealene” er ”dukker”. Veien til lykke blir ofte koblet opp mot en vellykket fasade.

Nora var en dukke i farens hjem, der hun vokste opp uten mor. Torvald traff henne som dukke, og det var nettopp dukke-kvaliteten ved henne han forelsket seg i. Og Nora ble forelsket i Torvald. Han var en helt, et menneskelig ideal: flink, ærlig, sterk. Nora trodde at ekteskapet skulle frigjøre henne fra dukkerollen. Og ekteskapet med Torvald ga henne masse lykke – seksuelt, med barna o.s.v, men ingen åndelig kontakt. Torvald tok henne ikke alvorlig. Bare gjennom kontakten med doktor Rank fikk Nora utløp for seg selv. Bare Rank elsker Nora som hun er. Derfor er det til Rank hun åpner sitt hjerte om sin fortid og om Kristine Linde, sin viktigste venninne. Torvald unngår kontakt med sin kone på dette nivået.

Nora er ei kvinne som har perfeksjonert sin dukkerolle. Hun er vakker, sexy, morsom, velkledd, veltrent, smart når det kler henne og naiv når det kler henne... Hun er slik Torvald og alle andre vil ha henne. For 8 år siden bestemte Nora seg for at hun ville bevise for seg selv og Torvald at hun ikke er en dukke, men et selvstendig tenkende og voksent menneske. Slik oppstod hennes hemmelighet. Denne hemmeligheten har kostet henne søvnløse netter og hardt arbeid. Hun har måttet avstå fra fornøyelse, men hun ville bevise at hun har masse krefter som gir henne rett til å avstå fra dukkerollen.

Så kommer Krogstad og tvinger Nora til å bevare det falske dukkehjemmet. Krogstads

trussel om å avsløre den falske underskriften, forvandler det som skulle vært en fest til et mareritt. Nora er viss på at Torvald vil insistere på å ta skylden på seg. Det vil hun forhindre, og ser derfor ingen annen utvei enn at hun må ta sitt eget liv. Men Torvald reagerer helt uventet og stikk i strid med alle Noras forventninger. Da skjønner Nora at Torvald slett ikke er den mannen hun trodde han var. Han er en fremmed. Når Krogstad gir tilbake dokumentet hennes (dvs når ingenting lenger truer dukkehjemmet) ødelegger Nora det selv, fordi hun forstår at hun ikke kan bygge et ekte hjem med Torvald. Å fortsette samlivet for barnas skyld er en forbrytelse mot barna. Hun kan heller ikke ta dem med, siden hun ikke har jobb eller sted å bo.

Mange betrakter *Et dukkehjem* som et skilsmisshedrama. Ut fra dette perspektivet kan stykket virke lett foreldet i dag. Men det er ikke skilsmissen som er tema i *Et dukkehjem*. *Et dukkehjem* er en skildring av et menneske som i voksen alder oppdager at hun fortsatt er et barn, og som gjør noe med det.

Om *Et dukkehjem* på Trøndelag Teater i 2011

Noe av det dristigste med denne produksjonen av *Et dukkehjem* er faktisk scenen den spilles på. Det å presentere Ibsen på Hovedscenen er i seg selv et vågalt prosjekt, i alle fall all den tid Hovedscenen har hele 500 plasser. Det å presentere et av Ibsens aller mest intime kammerspill på Hovedscenen er enda mer vågalt. Ikke bare skal forestillingen ha kommersielt potensial til å trekke 500 mennesker hver kveld, den skal også fylle et gigantisk rom med en intrikat, mellommenneskelig konflikt. Trøndelag Teater utfordrer altså både scenekunstnerne og publikum ved å plassere *Et dukkehjem* på Hovedscenen.

Til forestillingen har vi engasjert scenograf Dagny Drage Kleiva. Hun har laget en allegorisk scenografi som understreker ”dukkehuset” til Torvald Helmer. Her finnes lag på lag på lag på lag av alternative ”sannheter” som overlapper hverandre og glir over i hverandre. I dette universet står Ibsens tekst og dirrer mellom karakterene, som gestaltes av et knippe unge og svært kompetente skuespillere. Regissør Kjersti Haugen og koreograf Erlend Samnøen har motivert skuespillerne til å forsøke å bryte opp den tradisjonelle ”realistiske” spillestilen med et mer fysisk uttrykk.

For skoleelever som skal se *Et dukkehjem* kan det være givende å også se *Alt er relativt*, som går på Gamle Scene i samme periode. *Alt er relativt* er, i likhet med *Et dukkehjem*, et ”veldreid drama”, hvilket betyr at det er skrevet av en dramatiker som benytter og behersker

de teatertekniske kravene som stilles til tradisjonell dramaturgi, til fingerspissene. I tillegg er både *Et dukkehjem* og *Alt er relativt* stykker som på ulike måter viser hvordan mennesker tøyer og bøyer sannhet og virkelighet for å oppnå ting for seg selv, og i begge stykkene er det en sentral rekvisitt som til slutt avslører hvordan tingene virkelig henger sammen.

Utover dette er *Et dukkehjem* og *Alt er relativt* to vidt forskjellige teaterstykker som handler om vidt forskjellige ting. *Alt er relativt* er en komedie skrevet av den britiske dramatiker Alan Ayckbourn i 1965.

Forslag til spørsmål som kan danne utgangspunkt for diskusjon:

- Hva er Noras drivkraft?
- Hva er Torvalds drivkraft?
- Pek på eksempler på "fasadejaget" i dagens samfunn.
- Hvorfor drar Nora?
- Hvem er det som har lurt hvem av Nora og Torvald?
- Hva kan vi lære av *Et dukkehjem* i dag?
- Er Nora et offer? I så fall for hva, eller hvem?

Utdrag fra scener som illustrerer konflikt:

UTDRAG FRA FØRSTE AKT:

FRU LINDE *forsagt og litt nølende*
Hei, Nora.

NORA *usikker*
Hei.

FRU LINDE
Du kjenner meg ikke igjen?

NORA

Nei. Jeg vet ikke...jo, jeg...Hva! Kristine! Er det virkelig deg?

FRU LINDE

Ja.

NORA

Jeg kjente deg ikke igjen! Så forandret du er, Kristine!

FRU LINDE

Ni, ti lange år...

NORA

Er det så lenge siden sist? Ja, det er det. Og nå er du altså kommet til byen? For å more deg i julen? Jeg skal ta tøyet ditt. (*hjelper henne*) Ja, nå har du jo det gamle ansiktet ditt igjen; det var bare ved første øyekast. Men du har blitt litt blekere, Kristine, og kanskje litt tynnere.

FRU LINDE

Og mye, mye eldre.

NORA

Kanskje blittelitt eldre; men bare litt; ikke mye. (*holder plutselig igjen, alvorlig.*) Stakkars deg, du har jo blitt enke.

FRU LINDE

Ja, for tre år siden.

NORA

Å; jeg leste det jo i avisene. Du må tro meg, jeg har tenkt så ofte på å skrive til deg, men det kom hele tiden noe i veien.

FRU LINDE

Kjære Nora, det forstår jeg godt.

NORA

Nei, det var dårlig gjort av meg. Han etterlot seg ingen penger?

FRU LINDE

Nei.

NORA

Og ingen barn?

FRU LINDE

Nei.

NORA

Ingen ting?

FRU LINDE

Ikke engang sorg.

NORA *ser vantro på henne*

Er det mulig?

FRU LINDE *smiler tungt*

Sånt skjer, Nora.

NORA

Det må være forferdelig tungt. Jeg har tre deilige barn. De er ute med barnevakten/ i barnehagen. Men fortell meg alt nå da.

FRU LINDE

Nei, nei, nei, fortell heller du.

NORA

Nei, du. I dag vil jeg bare tenke på deg. Jeg må si deg en ting: Vet du hva? Torvald har blitt direktør i Aksjebanken!

FRU LINDE

Mannen din?

NORA

Ja! Det er jo så usikkert å være advokat. Men fra nå av kan vi leve som vi vil. Jeg føler meg lett og lykkelig! Det er deilig å ha mange penger. Mange, mange, mange penger!

FRU LINDE *smiler*

Nora, har du ikke blitt fornuftig enda?

NORA *ler stille*

Vi har sannelig ikke hatt så mye at jeg har kunnet sløse. Vi har måttet jobbe begge to!

FRU LINDE

Du også?

NORA

Ja, med småting. Torvald sluttet i departementet da vi ble gift. Han måtte tjene mer. Men det første året overanstrengte han seg så han ble dødssyk. Legene sa at han måtte komme seg til varmere strøk.

FRU LINDE

Var dere ikke et helt år i Italia?

NORA

Det reddet Torvalds liv. Men det kostet veldig mye.

FRU LINDE

Ja, men i slike tilfeller er det i alle fall en stor lykke at man har råd til det.

NORA

Vi fikk pengene av pappa.

FRU LINDE

Og Torvald kom helt frisk tilbake?

NORA

Frisk som en fisk!

FRU LINDE

Men – doktoren? Han som kom samtidig med meg.

NORA

Ja, det var Rank; men han kommer ikke på sykebesøk; han er vår nærmeste venn, og han er innom minst en gang om dagen. Nei, Torvald har aldri hatt en syk time siden. Men jeg snakker jo bare om mine egne ting. Å, du må ikke være sint på meg! Er det virkelig sant, at du ikke var glad i mannen din? Hvorfor tok du ham da?

FRU LINDE

Mamma var syk og fikk ikke noe hjelp. Og så hadde jeg jo to yngre brødre å sørge for. Jeg syntes ikke det var forsvarlig å takke nei til tilbudet hans.

NORA

Så han var rik?

FRU LINDE

Ganske. Men det var usikre forretninger. Da han døde, var det ingenting igjen. De siste tre årene har vært som en eneste lang arbeidsdag. Nå er den over. Mamma er borte. Og guttene klarer seg selv.

NORA

Det må være en lettelse.

FRU LINDE

Nei; jeg føler meg bare tom. Ingen å leve for. Derfor holdt jeg det ikke ut lenger i den lille avkroken. Det må være lettere her. Hvis jeg bare kunne få noe kontorarbeid...

NORA

Det ville vært bedre for deg om du kunne slappe av - dra til et spa

FRU LINDE

Jeg har ingen pappa som kan gi meg reisepenger. Ingen å jobbe for; og likevel er man nødt til å være om seg på alle kanter. Man må jo leve. Da jeg hørte om den nye stillingen mannen din har fått, da...

NORA

Mener du at Torvald kanskje kunne gjøre noe for deg?

FRU LINDE

Ja, det var det jeg tenkte på, kan du forstå...

NORA

Det skal han. Å, jeg vil forferdelig gjerne gjøre deg en tjeneste.

FRU LINDE

Så snilt av deg, Nora, ekstra snilt av deg, som ikke har kjent på kroppen hvor tungt livet kan være.

NORA

Det skal du ikke si så overlegent.

FRU LINDE

Å nei vel?

NORA

Du er akkurat som de andre. Det er ingen som tror at jeg duger til noe – at jeg har prøvd noe som helst i denne vanskelige verden.

FRU LINDE

Kjære Nora, du har jo nettopp fortalt meg...

NORA

Jeg har ikke fortalt deg det store.

FRU LINDE

Hva mener du?

NORA

Du er stolt over at du har arbeidet så tungt og så lenge for moren din. Også er du stolt når du tenker på det du har gjort for brødrene dine. Jeg har også noe å være stolt og glad over. Det var jeg som reddet Torvalds liv.

FRU LINDE

Reddet?

NORA

Torvald hadde ikke overlevd hvis han ikke hadde kommet til Italia.

FRU LINDE

Faren din ga dere pengene...

NORA *smiler*

Ja, det tror både Torvald og alle andre; men ...

FRU LINDE

Men...

NORA

Pappa ga oss ikke en krone. Det var jeg som skaffet pengene.

(UTDRAG SLUTT)

UTDRAG FRA 2 AKT, NORA OG KROGSTAD:

NORA

Snakk lavt; Torvald er hjemme. Hva vil du?

KROGSTAD

Du vet vel at jeg er oppsagt.

NORA

Jeg kunne ikke forhindre det. Jeg prøvde men det hjalp ikke.

KROGSTAD

Er mannen din så lite glad i deg? Han vet hva jeg kan utsette deg for, og likevel...

NORA

Hvordan kan du tro at han vet det?

KROGSTAD

Nei. Det lignet ikke Torvald Helmer å være så modig.

NORA

Jeg krever respekt for mannen min.

KROGSTAD

Bevares, all mulig respekt. Men siden du holder dette her så engstelig skjult, så antar jeg at du har satt deg mer grundig inn i det du har gjort?

NORA

Hva er det du vil?

KROGSTAD

Bare se hvordan det stod til med deg. Jeg har gått og tenkt på deg i hele dag.

NORA

Så vis det. Tenk på de små barna mine.

KROGSTAD

Har du og mannen din tenkt på mine? Men det kan være det samme nå. Det var bare det jeg ville si. Du behøver ikke å ta denne saken så alvorlig. Det kommer ikke til å komme noen anmeldelse fra min side med det første. Det er ikke noe som behøver å komme ut blant folk, det kan bli mellom oss tre.

NORA

Torvald må aldri få vite det.

KROGSTAD

Hvordan har du tenkt å forhindre det? Kan du betale restgjelden?

NORA

Nei, ikke nå straks.

KROGSTAD

Det ville uansett ikke nyttet. Om du så stod her med aldri så mange kontanter, så ville jeg aldri gitt fra meg gjeldsbeviset.

NORA

Hva vil du bruke det til.

KROGSTAD

Jeg vil bare beholde det. Ingen uvedkommende skal få vite om det. Men hvis du tenker på å løpe fra hus og hjem... eller på det som verre er...

NORA

Hvordan vet du det?

KROGSTAD

... så ikke gjør det.

NORA

Hvordan vet du at jeg tenker på det?

KROGSTAD

De fleste av oss tenker på det i begynnelsen. Jeg tenkte også på det; men jeg turte ikke.

NORA

Ikke jeg heller. Jeg tør ikke; jeg tør ikke.

KROGSTAD

Det ville jo vært en stor dumhet. Jeg har et brev her til mannen din.

NORA

Og der står alt?

KROGSTAD

Så skånsomt som mulig.

NORA

Han må ikke få det. Jeg skal klare å skaffe pengene likevel.

KROGSTAD

Unnskyld, men jeg trodde jeg nettopp sa til deg...

NORA

Jeg snakker ikke om pengene som jeg skylder deg. La meg få vite hvor stor sum du forlanger av Torvald, så skal jeg skaffe den.

KROGSTAD

Jeg forlanger ingen penger av mannen din.

NORA

Hva forlanger du da?

KROGSTAD

Jeg vil opp og fram, og det skal mannen din hjelpe meg med. I halvannet år har jeg ikke gjort meg skyldig i noe uhederlig; jeg har hatt det trangt hele tiden; jeg var tilfreds med å jobbe meg opp skritt for skritt. Nå er jeg jaget vekk og jeg nøyer meg ikke med å bare bli tatt til nåde igjen. Jeg vil ha en høyere stilling, og mannen din skal opprette en til meg.

NORA

Det kommer han aldri til å gjøre!

KROGSTAD

Han gjør det; jeg kjenner ham. Jeg skal bli direktørens høyre hånd. Det skal bli Nils Krogstad og ikke Torvald Helmer som styrer Aksjebanken.

NORA

Det skal du aldri få oppleve!

KROGSTAD

Vil du kanskje...?

NORA

Nå tør jeg. Du skal få se; du skal få se!

KROGSTAD

Under isen kanskje? Ned i det kalde vannet? Og så flyte opp til våren, stygg, skallet....

NORA

Du skremmer meg ikke.

KROGSTAD

Du skremmer ikke meg heller. Jeg har ham uansett i lommen.

NORA

Etter at jeg ikke lenger...?

KROGSTAD

Glemmer du at jeg har kontroll over ettermålet ditt?

NORA står målløs og ser på ham

KROGSTAD

Ja, nå har jeg forberedt deg. Ikke gjør noe dumt. Når Helmer har fått brevet mitt venter jeg å høre fra ham. Og husk at det er mannen din som har tvunget meg inn på denne slags veier igjen. Det skal jeg aldri tilgi ham.